

Gunnar Wærness ger efter för frestelsen

Text av Joni Hyvönen

Texten skrevs i anslutning till en workshop ägnad åt Gunnar Wærness vid Mittuniversitetet, 18–19 augusti, 2022, arrangerad av seminarieserien *Nordiske digtere og kritikere*.

Man talar ofta om att författare har en specifik röst. Författaren har ett sätt att uttrycka sig på, en igenkännbar ton eller stil, den där omisskännliga föfarrösten. En röst kan vara många olika saker: en hörbar, kännbar eller läsbar stämning, reell eller inbillad, förstärkt eller obearbetad. Det går sällan att säga var en röst börjar och var den slutar, så mycket som omgivningen – eller boken – färgar av sig på ljuden och orden. Men när det rör sig om en litterär röst syftar man sällan på den talade rösten, utan snarare på en egenart som träder fram bakom orden. Och samtidigt finns kroppen där som en litterär ursprungsort, ordens hemvist.

Poesin är beroende av kroppen på samma sätt som den talade rösten är det. Talet behöver skelettet som resonanslåda. Den inspelade rösten utnyttjar i sin tur tekniken för ändamålet. I båda fall krävs en viss gestaltning eller förstärkning om rösten ska nå eller påverka oss som lyssnar. Samma sak med den litterära rösten. Texten är i någon mån en nedtecknad röst, samtidigt som textens röst kan sägas vara fiktiv – ”litterär” – eftersom den är beroende av att poeten har de rätta verktygen för att mana fram en kropp. Rösten, som kanske inte är någonting i sig självt, behöver en medhjälpare som poesin för att göra sig hörd.

Poeten begagnar sig vanligen av alla dessa röster. Som många andra är dagens poet en mångsysslare som pendlar mellan aktiviteter där rösten kan ta vitt skilda uttryck. Går det att skilja mellan poeten, uppläsaren och kritikern? Var går gränsen mellan den litterära rösten och de olika yrkesroller den så ofta uttrycker

sig igenom, tillfälligt eller systematiskt? Trots att man gärna talar om rösten som en unik egenskap för var och en, min hörbara signatur, så är den helt igenom medierade rösten i dag ett kluster av olikartade roller, med den poetiska rösten som något av en frizon där man inte måste bevisa sin egenart.

”Tanken föds i munnen” är en utsaga som brukar tillskrivas poeten Tristan Tzara, dadauppfinnaren som i sin strävan efter att bryta med stelnade språknormer förde in den babblande stämman i poesin, mun-, röst- eller ljudpoesin där allt var larm och läten. Tzaradevisen citeras av kritikern Audun Lindholm i en *Morgenbladet*-artikel från 2004 om Gunnar Wærness, med anledning av att Wærness röstades fram som en av de viktigaste unga poeterna i Norge.

Munnen står i centrum för Wærness pratsamma, prövande tilltal. Hans lyrik bygger på en månghövdad, levande röst, omöjlig att begränsa till en enda kropp, ett enda medium. Dikten på baksidan av Wærness andra diktsamling *Takk* (2002), som inte är med inne i boken, gör det tydligt på de första raderna: ”sanden reiste seg foran meg og sa jeg vil brukes / hva vet du som ikke har kropp jo at en munn / kan flytte sand”.

En mun kan flytta sand. Det är ju vad diktaren gör: flyttar sanden till en annan plats, formar den till ord och dikt långt bortom öknen. Sedan den hyllade debuten *Kongesplint* (1999) är det också vad Gunnar Wærness har gjort: han har rört sig i ständigt mer oväntade banor, blandat grafiska uttryck med omskrivningar (nej, ”karnevaliseringar”) av andras verk, uppträtt som musiker, bildat konstnärssduon Brødet og Eselet, redigerat en antologi med översatt poesi från 25 länder och startat en musikskola i Zimbabwe.

Wærness verksamhet har blivit mer och mer oöverskådlig, men att nämna honom i samma andetag som dadaismen är nog att placera honom i en tradition han inte tillhör. Rösten hos dadaisterna är mimetisk i det att den är ljudhärmande. Rösten hos Wærness kan i stället sägas vara metaforisk genom att den tenderar att överskrida det kroppsliga och närma sig en översinnlig sfär, rösten hos en grundläggare. Samtidigt är det så att hans poetiska röst är för spjuveraktig för att kallas en enda sak. Vad är det för mun som talar i Gunnar Wærness lyrik om det inte är den nakna, bekännande och fabulerande människans mun?

I Wærness senast publicerad bok, *Ta på Jesus* (2021), står det:

”kom Gud / det er plass i munnen på meg / du kan stå på mine bein / og slippe frem / ditt lys”. *Ta på Jesus* baseras på den medeltida hymnen ”Salve Mundi Salutare”, skriven av Arnulf av Löwen, och besjunger Jesu sargade kroppsdelar: fötter, knän, händer, sida, bröstorg, hjärta och ansikte. Men här är det poeten som erbjuder sin kropp åt försynen. Som en uppmaning och ett välkomnande. Munnen är en mötesplats, ett sätt att öppna upp sig på. Språket föds i ett mottagande mer än i viljan att slå fast någonting och hävda den poetiska suveräniteten.

Wærness poesi befinner sig många gånger i ett samtal med en annan text eller person, kännetecknad av ett tilltal som provar olika positioner och betoningar. Han vill gärna föra in andras verk eller tal i texterna, även om det blir tydligt vem det är som styr skeppet, så märkta av Wærness temperament som dikterna är, så välkomponerade, väljudande. I den tredje diktsamlingen *Hver- andres* (2006), här i svensk översättning av Sofia Eriksson ur separatvolymen *Bli världen och andra dikter* (2013), skriver Wærness:

grop munnen är för stor försök säga
munnen ligger i ansiktet försök säga *munnen står*
 i ansiktet och *har en röst* prova rösten stå du
 i ansiktet och *ha ett ansikte* stå du på fötterna

Vad är det för slags förvandlingsnummer som utövas? Verb lyfts ur sina invanda platser och uttryck vrids ur led. Dikten blir till ett pussel av omaka kroppsdelar och tillhörigheter. Om poesin bygger på röster, så sår Wærness ett tvivel över vad det innebär att ha en röst.

Hos Wærness är det vanligen svårt att samla ihop de mångformiga stroforna till någon slags helhet där en sammanhängande idé eller tanke tar form. Att läsa honom är att slungas mellan intryck och uttryck i en omgivning som är igenkännbar, men som i en vakendröm av lätt berusande art. Efter de något komprimerade första diktsamlingarna har Wærness fört in teckningar, fotografier, strippserier och pratbubblor i böckerna, samtidigt som dagboksanteckningar och reseskildringar har rört om den isolerade förstlingspoesin. Wærness framstår allt mer som en kosmopolit i världens obygd, en svältkonstnär som avlägger rapport i brottstycken som han själv är för rastlös för att bringa i ordning. Han beskriver basala saker, möten och förbindelser,

transaktioner mellan människor och kulturer. Hans poesi präglas av ett starkt nu med mytologisk klangbotten. Enkla svåra saker.

Samtidigt förstärker de intensifierade tillvaroskildringarna författarjaget, ett begrepp som befinner sig i en kollisionskurs med den ibland uttalade viljan att undergräva den centrallyriska positionen. Men det är där han trivs, Wærness, placerad mellan motpolerna realism och irrealism, vänd mot himlen och jorden, högt och lågt.

”Att vara poet är att ge efter för frestelsen”, sa Gunnar Wærness under en workshop i Sundsvall 2022 som ägnades åt hans författarskap, arrangerad av seminarieriet *Nordiske digtere og kritikere*. Å ena sidan ger han prov på en öppenhet för religiösa traditioner, å andra sidan kännetecknas hans litterära produktion av en kättersk frestelse att utmana dem. Han tycks vilja pröva på så mycket som möjligt, vilket också märks i det sätt på vilket orden ”allt”, ”alla” eller ”världen” bildar destinationspunkter för dikterna, en ibland obskyr strävan med stora, tunga anslag, om än med en vilja att också överskrida allt. Det är detta som skapar den besynnerliga friktionen i hans dikter, med ett subjekt under radering.

På så vis påminner han mycket om en kalejdoskopisk poet som Ann Jäderlund, vars föränderliga och aldrig klart definierbara textsjok frammanar ett flöde av betydelser. Wærness är, erkände han under workshopen, ”poeten som misslyckades att vara Ann Jäderlund”. Han har tvingat sig att inte skriva som Jäderlund, och man anar jäderlundska beröringspunkter i det sätt som både kroppsdelar och subjekt befinner sig i rörelse på, som i *Hver- andres* (i Sofie Erikssons översättning): ”varför gömmer du dig bakom ditt knä // för att du slår efter ansiktet // jag slår inte / jag hör min egen röst / den var här när jag kom // varför slog jag dig // för att jag liknar dig”. Tilltalet pendlar i dessa tidiga diktsamlingar mellan att vara en öppen kanal för flera röster och en våldsakt som tvingar sig på någon, tar över någon.

Man kunde förstås säga att munnen hos Wærness är en mun i blivande, en mun av potentialer och flyktlinjer, vänd mot möjligheterna i allnaturens förlopp. Men den naturliga och icke-mänskliga världen är av underordnad betydelse hos Wærness. Munnen som i hans dikter vill förbli öppen mot allt och alla är inte fullt lika öppen när det kommer till andra livsformer, andra idévärldar, andra utgångspunkter. Hans diktvärld uppgår till

ett galleri av humanistiska föreställningar, bevisföremål från de första dagarna.

I ett karakteristiskt uttryck för detta, ur texten ”drøm om paradiset / 22. september 2000” (först publicerad i *Lyriskvænnen* nr. 1/2006), skriver Wærness: ”Jeg forsøker å forestille meg en første dag, tidens første dag, og de som slo opp øynene.” Detta är ett återkommande motiv hos honom, en dröm om att slusas tillbaka till alltings början, innan alla djur namngetts, innan allt stelnade i vanor och klichéer, innan all nyfikenhet grusades av krig och konflikter och världen förlorade dess evigt gröna glans. I ett samtal med författaren Mazdak Shafieian, publicerat i den kortlivade tidskriften *Au Petit Garages* Ann Jäderlund-nummer från 2008, talar Wærness om detta paradisiska tillstånd i form av ”et urørt språk”. Han föreställer sig detta språk som en obefläckad och opåverkad värld, en värld innan världen. ”Hvor lett det skulle være å tenke nytt i et slikt landskap..”

Men skulle man tänka någonting alls? Går det ens att föreställa sig en sådan början? Att sudda ut historien, språket och medvetandet för att börja om på nytt?

Att förflyttas tillbaka till paradiset är givetvis en omöjlig dröm. Poeter har heller ingen annan möjlighet än att ge sig i kast med det alienerade språket i vilket vi är fångar, med dess villkor och möjligheter. Ändå dras Wærness mot en nollpunkt i det fjärran förflutna. Han fasthåller i *Au Petit Garage*-samtalet att skapelsemyter fungerar på samma sätt som detta orörda språk: de ger oss bilder av ett hem, av att vara välkomna eller i fred, av att leva i en ”ufattelig men likevel vennlig verden”. Han understryker att detta inte är att betrakta som en kommande värld för som samhällsprojekt blir det skrämmande. Skapelsemyterna bildar en ”motsetning til vårt historiske nå”, alltså en nödvändig fiktion för att motarbeta den hemlöshet man känner bland historiens ruiner och framtidens allt mer slutna horisonter.

Frågan är om detta rör sig om en drivkraft för hans eget skrivande eller om det kretsar kring allegoriska bilder som poesin i allmänhet kan dra nytta av? Det är svårt att tänka sig det paradisiska tillståndet som en bärkraftig litterär källa, inte minst på grund av allt eldgammalt tankegods det självt bär på – med känslan av förlust och brist som en upplevelse av en bättre och sannare helhet som gått i bitar. Men kanske är det däri dragningskraften ligger för poeten vars kallelse är att ge efter för frestelsen, hur absurd den än är?

Poeten säger det själv. Wærness röst tar i själva verket spjörn i ett metafysiskt ursprung. *Takk*: ”jeg snakket ikke til deg før du hadde kropp / jeg snakket til gud før gud hadde kropp”. Som i ett tillspetsat uttryck för en begynnelselängtan dröjer han gärna vid stunden innan någonting (kroppen, språket, dikten) tar form. Hos Wærness är Gud framför allt en relation man binder sig till, en aktiv handling som i likhet med poesin materialiserar den kroppslösa rösten. Från ord till kött, från kött till ord; som kännbara vibrationer mellan elementen, mellan kropparna, mellan sidorna. Och om vi alltid är på väg hos Wærness, med en röst som hela tiden är på väg att ta form, så utgör mytologin en stabil grund som ger den föränderliga rösten stadga. Som i den besynnerliga ”Exspert på å fødes”-avsnittet ur samlingsutgåvan *Å skrive er å be om for mye: Dikt og masker 1988–2020*. Avsnittet bygger på en mängd olika källor och beskriver hur någon vid namn Ännu-inte-född (*Enda-ikke-født*) inte vill födas, eftersom fadern sagt att han ska döda ungen. Ännu-inte-född försöker undvika att födas men föds likväl, och så dödas barnet av fadern, som därpå föds på nytt och dödas ännu en gång, under det att ungen försöker undslippa ödet och fadern finner på ständigt nya sätt att döda ungen på, ända tills fadern är gammal nog att själv slås ihjäl.

Här är skapelsemyten – och den ofödda ungen – en outsidersliga källa för strömmen av upprepade sekvenser, lika underliga som underhållande. Det är nästan som om Wærness återupptäcker sig själv i den uppsluppna avrättningen av diktjaget, som av allt att döma ser ut att ha det bättre i livmodern, men finner sin röst i bejakandet av den eviga upprepningen.

Att skriva är, som Wærness-sentensen lyder, att be om för mycket. Han är en synnerligen öppen poet, nästan som om där finns en tvingande tillåtelse att ge efter för frestelsen eller att be om för mycket, vad det än är, som framgår av ett stycke ur *Venn med alle* (2018): ”du får si hva du vil vi trenger deg / du får si hva du vil du får det si hva du vil si det nå”. Bland alla upprepningar och cesurer – som synliga pauseringar, andhämtningar eller replikskiften – finns ett bud om att tala, det viktigaste av allt; röstens omöjliga stillande.

Skriften hos Wærness överröstas ofta av talet som gör dikten till ett svällande, svamlande flöde, i en närmast barnslig glädje över förmågan att ha en röst. Munnen hos Wærness är en flock av munnar i oavbruten dialog. Problemet är att det inte går att

sudda ut författarens auktoritet bakom de befolkade dikterna, kungsrösten som lägger allt under sig och gör alla andra röster den kommer i kontakt med likriktade. Wærness är högst medveten om detta. Ändå upphör munnen inte att söka efter en ursprunglig impuls att tala, den ohörda, första rösten bakom röstens alla förklädnader. Tilltron till ett annat tillstånd, ett orört språk bortom nuets horisont, gör att dikten kan fyllas av till synes allt, och frammanar en blick där det verkar som om vi såg det för första gången. Vi är ännu bara i begynnelsen.